

Сергій АДАМОВИЧ

ВІТОВСЬКІ В БОРОТЬБІ ЗА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВНІСТЬ

Івано-Франківськ
«Лілея-НВ»
2024

В книзі досліджується життєпис сотника Легіону Українських січових стрільців, організатора Листопадового чину та Української галицької армії, Державного секретаря військових справ ЗУНР Дмитра Вітовського і його сина – організатора Військово-польової жандармерії, керівника Тактичного відтинку-24 «Маківка» і пропагандистського рейду Української повстанської армії в Словаччину в 1945 р. Дмитра-Ярослава Вітовського. Під час написання праці використано недосліджені раніше архівні матеріали, мемуари та історичні праці.

Видання розраховане на широке коло читачів, особливо воно буде корисним для краєзнавців, студентів, викладачів вишів та всіх, хто цікавиться національною історією.

Редактор Ірина Шалкітене
Верстка Стефанії Шеремети
Коректура Лідії Левицької

Дмитро-Ярослав Вітовський: вартий слави батька і вірний Україні (1919–1947)

За вісімдесят з лишком років з часу створення Української повстанської армії національна історіографія не напрацювала детальних біографій багатьох її чільних діячів, серед яких недостатньо дослідженою є й особа Дмитра-Ярослава Дмитровича Вітовського (псевдо Зміюка, з липня 1945 р. – Андрієнко). Особливого значення вивчення життєпису Дмитра Вітовського набуває з точки зору спадковості поколінь української визвольної боротьби, оскільки його батько, Д. Вітовський, став організатором Листопадового зриву в 1918 р. в Східній Галичині і першим міністром оборони Західноукраїнської Народної Республіки. Крім того, загалом залишається актуальним дослідження національно-визвольного руху в Західній Україні в 40–50-х рр. ХХ століття, оскільки в зарубіжній історичній науці, що перебуває під тиском російських наративів, продовжує побутувати думка, що процеси декомунізації в Україні супроводжуються некритичним ставленням до історії ОУН і УПА і що державна історична політика витісняє відкриту дискусію в суспільстві з цього питання¹.

¹ Peters F. «De-Communistation» of Historical Culture in Ukraine. *Osteuropa*. 66 (3). 2016. 55–77.

Відзначимо, що єдиним значним джерелом, яке висвітлює діяльність молодшого Д. Вітовського, сьогодні залишаються неперифіковані матеріали кримінальної справи радянської спецслужби. Спробу дати науковий обрис біографії Д. Вітовського здійснили С. Адамович, В. В'ятрович і П. Содоль². Діяльність діяча у «Пласті» фрагментарно окреслена А. Совою і Ю. Юзичем³. Частина кримінальної справи Д. Вітовського опублікована в дев'ятому томі нової серії «Літопису УПА»⁴. Фрагменти діяльності досліджуваного діяча на посаді керівника Військово-польової жандармерії розкрив В. Ільницький⁵. Роль Д. Вітовського в організації і проведенні рейду УПА в Словаччину в 1945 р. оцінили в своїх працях В. В'ятрович та В. Ільницький⁶. У 48 томі «Літопису УПА» та публікаціях

² Adamovych S. Dmytro-Yaroslav Vitovsky (1919–1947) and His Role in the Struggle Against the Soviet Authority. *Skbidnoievropeiskiy istorychnyi visnyk [East European Historical Bulletin. 2023. 26. 55–65*; В'ятрович В. Історія з грифом «Секретно»: Дмитро Вітовський, син Дмитра. Режим доступу: <https://tsn.ua/analitika/istoriya-z-grifom-sekretno-dmitro-vitovskiy-sin-dmitra.html> (дата звернення 12.01.2024); Содоль П. *Українська Повстанча Армія, 1943–49: довідник другий*. Нью-Йорк: Пролог, 1995. 295 с.

³ Сова А., Юзич Ю. *Мартиролог Українського Пласту*. Львів: Дизайн-студія «Папуга», 2015. 432 с.

⁴ *Літопис УПА. Нова серія. Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944–1945*. Упорядн. Кокін С., Іщук О. Київ – Торонто: Літопис УПА. Т. 9. 2007. 911 с.

⁵ Ільницький В. Функціонування військово-польової жандармерії у Воєнній окрузі 4 «Говерля» (1944–1945). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Історія»*. Вінниця. 2016. 24. С. 95–100.

⁶ В'ятрович В. Рейди УПА теренами Чехословаччини. Торонто; Львів: Літопис УПА, 2001. 208 с.; Ільницький В. До питання рейдів відділів УПА ВО-4 «Говерля» (1944–1949). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. 14. С. 28–38.

Р. Дрозда, М. Сирного і М. Шмігеля перший рейд повстанців у Словаччину проаналізований у світлі словацьких та чеських документів⁷.

Зауважимо, що постать Д. Вітовського настільки втаємничена, та й радянська влада намагалася знищити будь-яку пам'ять про родину Вітовських, що навіть щодо місця уродин Дмитра-Ярослава Вітовського (народився 7 липня 1919 р.) і його імені є різночитання. Частина джерел згадує як його маленьку батьківщину селище Брошнів-Осада, а у показах самого Д. Вітовського у кримінальній справі радянського Міністерства державної безпеки фігурує місто Рожнятів⁸, хоча ці населені пункти і розташовані поряд у Калуському районі Івано-Франківської області.

Однак у Державному архіві Івано-Франківської області вдалося виявити дані, що майбутній діяч УПА з'явився на світ завдяки шлюбу 29-річного Дмитра Вітовського (сина Дмитра і Катерини, уродженої Мілер) і уродженки та мешканки с. Брошнів, 22-річної вчительки Марії Ліщинської (доньки Михайла і Павліни, уродженої Соколовської), який був зареєстрований 30 квітня 1916 р. в с. Брошнів⁹.

⁷ *Літопис УПА. УПА в світлі словацьких та чеських документів (1945–1948). Книга перша: Рейди УПА в документах війська та апарату безпеки ЧСР (1945–1946)* / упорядн. Шмігель М. Торонто; Львів: Літопис УПА, 2010. Т. 48. 866 с.; Šmigel M., Surný M. «Rázne a prisne proti banderovcom...» Bezpenostné a politicko-spoločenské aspekty prienikov oddielov Ukrajinskej povstaleckej armády na území Československa v rokoch 1945–1947. *Acta Historica Neosoliensia*, 2019. 22/2. 24–45; Drozd R., Smigel M. The extinction of the Ukrainian culture of the Polish-Ukrainian-Slovak borderland and the image of the «Ukrainian Banderite» in Polish and Czechoslovak literature, journalism and cinematography, mid 1940s–1980s. *Muzeologia a kulturne dedičstvo-museology and cultural heritage*. 2020. 8 (2). 91–116.

⁸ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ), ф. 5, оп. 1, спр. 67449, арк. 2.

⁹ Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО), ф. 631, оп. 8, спр. 162, арк. 281.

42 Dorothea Mikolajewicz filia Dorothea Witow filij et Catharina nata Müller gen. cat. ritus aegreola 43 sum in Meducha circuli Stanislawo wensis sum Clapen post n. i. 63 Centum et Terram Agimis	- 29 - ann rum	Maria Leszczynska filia Michaelis de Paulowice Leszczyn.	- 22 - ann rum	Dr. Wladimirus Harasolickij
48 Dorothea Justina aeg. kala.	- 64 -	filij J. Paulina ne ta Polkowicka ge cat. aegreolarum in Brodowice nata et habitans in Brod owice magistra schol ae	- 56 - ann rum	Michail Lawanickij

**Запис про реєстрацію шлюбу між Д. Вітовським
і М. Ліщинською 30 квітня 1916 р.**

Матеріали Державного архіву Івано-Франківської області

По-різному молодшого Д. Вітовського іменували в джерелах: Дмитро, Ярослав, Олег. Роз'яснення з цього приводу дає церковна метрична книга. Вона свідчить, що під час хрещення отцем Володимиром-Рудольфом Яцковським дитина отримала ім'я Дмитро-Ярослав, і народилася вона у м. Рожнятів. Хрещеними батьками Дмитра-Ярослава став відомий громадський діяч адвокат Роман Курбас і Богданна Бородиєвич – дружина сотника Української галицької армії Євгена Бородиєвича¹⁰.

Через короткий час Дмитро Вітовський з матір'ю переїжджає в селище Брошнів-Осада до бабусі, Павліни Ліщинської. Без засобів до існування Марія з двома

¹⁰ ДАІФО, ф. 631, оп. 9, спр. 45, арк. 90.

*Метрична книга зі свідченнями
про хрещення Д.-Я. Вітовського 7 липня 1919 р.*

Матеріали Державного архіву Івано-Франківської області

малолітніми дітьми (Дмитром і дочкою Надією) пережила немало труднощів¹¹. У 1926 р. мати діяча вдруге вийшла заміж за польського офіцера Юзефа Дзекана і переїхала до міста Ожарув у Польщу. В 1929 р. хлопець із сім'єю переїхав до Вільнюса, де в 1937 р. закінчив польську гімназію ім. А. Міцкевича і вступив на навчання до університету на географічний факультет.

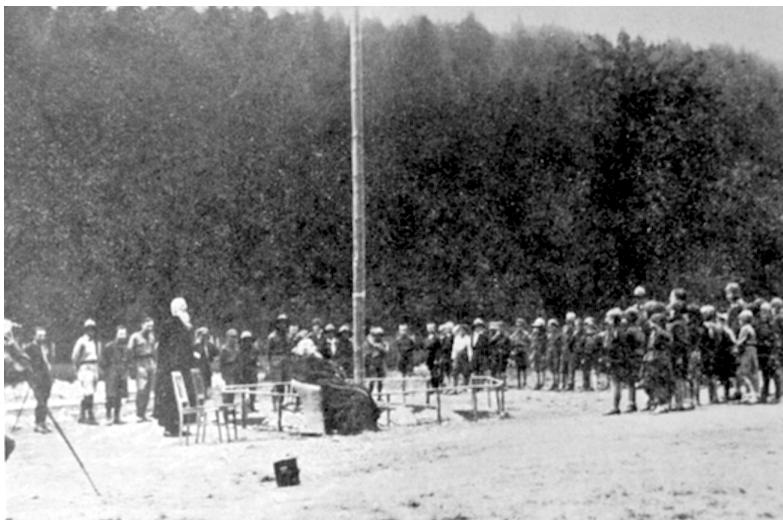
Як зауважував сам Д. Вітовський, з 1934 р. він через вітчима і недоброзичливе ставлення до нього в сім'ї вже самостійно фінансово утримував себе. Він був членом «Пласту», учасником пластового новацького табору в Підлютому (1930 р.), новацьким (діти від шести до одинадцяти років) виховником таборів на Остодорі¹². Так, опікуном у таборі «Чота крилатих» в урочищі Підлюте в 1938 р. був М. Саєвич, а його помічником – Д. Вітовський.

¹¹ Західно-українська народна республіка. 1918–1923. Уряди. Постаті/ Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича; гол. ред. Ярослав Ісаєвич; упоряд.: Микола Литвин, Іван Патер, Ігор Соляр. Львів. 2009. С. 113.

¹² Сова А., Юзич Ю. *Мартиролог Українського Пласту...* С. 59.

Уже в пластовому таборі проявилися здібності Дмитра до організації порядку і стеження за дотриманням встановлених правил. Як згадував Я. Дубицький, у таборі Д. Вітовського недолюблювали через надмірний потяг до покарань за порушення дисципліни. Комендант табору навіть перевів його за це на роботу із забезпечення табору продуктами харчування¹³.

У серпні 1938 р. Д. Вітовський зустрівся в Підлютому з митрополитом А. Шептицьким. Той пообіцяв йому, як синові визначного діяча ЗУНР, стипендію на навчання. Завдяки цій підтримці Д. Вітовський переїжджає до Львова і до червня 1939 р. навчається на географічному факультеті Львівського університету¹⁴. В березні 1939 р. за ініціативи організаційного референта у Львівському університеті на псевдо Лис стає членом ОУН і організаційним референтом географічного факультету та керує осередком з 15 осіб.

*Митрополит А. Шептицький і його брат о. Клементій
оглядають вправи пластунів, 29 липня 1930 р.*

¹³ Дубицький Я. Гурток «Чота крилатих». Пластовий табір Остодір. 1937–1938 рр. *Пластовий шлях*. 1996. 2. С. 59.

¹⁴ ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67449, арк. 8.

КОМАНДА ТАБОРУ НОВИКІВ У ПІДЛІУТІМ .

Ч : 73/79.Т.Н.

Львів, у червні 1930 р.

П. Т.

Команда Табору Новиків у Підляттім подає до відома
слідуюче :

- I. Кожен учасник(ця) табору має постаратися о шкільну знижку до Брошнёва.
Ті, котрі переїздитимуть через Львів куплять білети тільки до Львова. Відси заповнена знижка 50% та особний вагон.
Всі, котрі їдуть зі Львова, або переїздитимуть через Львів повідомлять про це Команду Табору для зорієнтуванняся в скілько-сти учасників, щоби вистарати залізничну знижку і особний вагон.
ЗБІРКА учасників(ць) Табору Новиків у Підляттім дня 4. липня с.р.
- а) львівських і тих, що переїздитимуть через Львів, о год. 6. рано у вестбулю Головного Двірця;
 - б) стрийських і тих, що переїздитимуть через Стрий о год. 8.50 рано на залізничному двірці при поїзді, що приїздить зі Львова;
 - в) станиславівських і тих, що переїздитимуть через Станиславів, на залізничному двірці о год. 10 рано;
 - г) всіх прочих в Брошнёві при колійці о год II, зо рано.-
- З Брошнёва відїзд до Підлятського лісовою колійкою о год. 12. в по-лудне. Приїзд до Підлятського о год. 16.-
- II. На численні запити батьків, чи в таборі вільно відвідувати своїх дітей, Команда Табору вияснює, що родичам, які відвідують своїх дітей, прислугоє право тільки однодневного побуту в таборі за о-платою означеною для гостей, а то з цієї причини, що в таборі не-ма відповідного приміщення для гостей.
- III. Звертається увагу, що всі речі учасників табору м у с я т ь бути позначувані. В противному случаю Команда Табору не бере на себе від-чальности на случай заміни якихнебудь річей між новиками. Пригадується, що кожен учасник має привезти зі собою точний спис річей.
Крім одностороє поручається взяти старе цивільне убрання (дівчата легку суконку) і якийсь теплий одяг на холодні вечорі.
З огляду на холодні ночі в горах належить взяти дуже теплий коц (евентуально набиті два коци). Родичі на загал на цю пересторо-гу не звертають уваги і висилають своїх дітей з тоненькими коци-ками немсби вислали їх до теплих країв. Вислід такий, що дити-на місто в ночі спати - морзне!
- IV. Заплачено рату з квоті зол.
До вирівнання лишається рата зол.
Порто і кореспонденція зол.
Разом зол.
Гроші слати до 2. липня с.р. на адресу: Іван Кліш, студ.техн.
Львів, Вулька 45. По 2-гій липня с.р. на адресу: Табор Новиків
Підляте, с.п. Перегінсько.-

УВАГА: До цього письма долучуємо квестіонар, який треба докладне
зиповнити і привезти до-табору. прислати з найблизкою ра-
тою.-

С К О Б - Г О Т О В С ь !

За Команду Табору Новиків у Підляттім

схтм. о.Александр Бучацький вр.
командант

ст.пл. Іван Кліш вр.
обозний

Оголошення команди табору новаків у Підляттому,
червень 1930 р.

*На світлині
молодий Д.-Я. Вітовський*

Після окупації Радянським Союзом Західної України Д. Вітовський у лютому 1940 р. був мобілізований до лав Червоної армії і навчався в авіаційному училищі в м. Енгельс біля м. Саратов. Потрапляння хлопця з ще не репресованої Західної України в елітні підрозділи Червоної армії свідчило про його значні здібності. А ще, ймовірно, через другий шлюб матері радянські карально-репресивні органи не помітили родинного зв'язку

мобілізованого з міністром уряду ЗУНР. У березні 1941 р. він закінчив училище у званні молодшого лейтенанта за спеціальністю «льотчик-розвідник» та був відправлений для несення служби у 273-тю спеціальну ескадрилью.

Напередодні німецько-радянської війни Д. Вітовський отримує відпустку у зв'язку з отриманою під час авіаційної аварії травмою і 12 червня 1941 р. приїжджає до Львова. Тут відновлює зв'язок із ОУН через згадуваного оунівця Лиса і відомого науковця професора університету Юрія Полянського¹⁵. Більше до Червоної армії не повертається.

У 1940 р. Д. Вітовський вступив у шлюб з Галиною Костянтинівною Голобродською, 1922 р. н., уродженкою с. Ушиця (тепер Стара Ушиця Кам'янець-Подільського району Хмельницької області), яка була студенткою географічного факультету Львівського університету. У них була дочка Марта¹⁶.

¹⁵ Про професора Ю. Полянського професор Альфред Ян писав у своїх спогадах, що «у географічному інституті не було арештів, бо нас оберігав Полянський».

¹⁶ Під час допитів радянськими спецслужбами Вітовський стверджував, що з 1943 р. не зустрічався з сім'єю.

З приходом у край нацистів діяч з 3 липня до 30 грудня 1941 р. працював у Перегінському районі Станіславщини як лісничий митрополичих лісів А. Шептицького, потім лісничим у с. Борове (сьогодні у складі Червоноградського району Львівської області), а з червня 1942 р. по липень 1943 р. – в Підгірському лісництві Калуського району. Дізнавшись, що німецька жандармерія має намір його арештувати, Вітовський звільнився з роботи в лісництві, перейшов на нелегальне становище і переїхав у с. Довпотів Калуського району. Там у нього була зустріч з обласним провідником ОУН Ярославом Мельником (Робертом) і референтом Служби безпеки ОУН Станіславського обласного проводу ОУН Володимиром Лівим (Митарем)¹⁷.

Влітку 1943 р. Дмитро-Ярослав вступає до Української повстанської армії, отримує звання хорунжого, стає ад'ютантом командира старшинської школи УПА «Олені» Федора Польового (Поль), в якій стежить за господарством і безпекою. Як зазначав Вітовський під час слідства в 1946 р., «Вишкіл УПА в цей час містився на горі Магура з липня 1943 по травень 1944, після чого був перенесений на гору Бесарабка в 5 км від Магури. Військовий вишкіл готував сотенних, курінних і інших командирів для УПА. Всього в школі було 218 чоловік. Перший вишкіл був випущений в липні 1944 р., який випустив 196 чоловік... всі особи, які закінчили вишкіл, отримали звання хорунжого і старшого вістуна»¹⁸.

У кінці червня – на початку липня 1944 р. німецькі війська здійснили спробу знищити старшинську школу УПА «Олені». Керівництво старшинської школи і командування УПА прийняло рішення злягоджено покинути розташування таборів на Магурі і з лісничівки Бесарабка. Постійно рейдуючи, сотні старшинської школи знову зішлись в районі села Слобода Болахівська (неподалік села

¹⁷ ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67449, арк. 9–11.

¹⁸ ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67449, арк. 11.

Липа), де 14 липня 1944 р. прийняли присягу. На початку серпня 1944 р. розпочався курс підготовки другого набору в старшинській школі УПА «Олені», яка розташовувалася на горі Яворина¹⁹.

У цей час Вітовський брав участь в чотирьох боях з нацистами, ловив дезертирів, визначав нову локацію для розташування школи²⁰. 21 вересня 1944 р. біля сіл Нижня і Верхня Рожанка Сколівського району Львівської області Зміюка поряд з іншими провідниками (Іван Гриньох-Орлів, Номів, Олекій Гасин-Лицар, Михайло Медвідь-Карпович, Сергій, Андрій Кисіль-Голубенко та інші) взяв участь у присязі старшинської школи «Олені-2»²¹. Загалом перша і

*Командний склад старшинської школи «Олені»
під час присязи у вересні 1944 р.*

¹⁹ Пониपालяк О. Старшинська школа УПА «імені Героя Крут Георгія Пипського – Олені I/Олені II» (березень – жовтень 1944 р.). *Етнічна історія народів Європи*. 2015. Вип. 46. С. 130–131.

²⁰ Дослідниця М. Гавришко стверджує, що в цей час Д.-Я. Вітовський ще був закоханий в одну з підпільниць (див: Гавришко М. І. Чоловіки, жінки і насильство в ОУН та УПА в 1940–1950 рр. *Український історичний журнал*. 2016. № 4. С. 105).

²¹ Ільницький В., Пантук М. Діяльність старшинської школи УПА імені полк. Є. Коновальця на Коломийщині (із особистих зізнань Федора Стефановича-«Кропиви»). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2018. Вип. 6. С. 168.

друга школи «Олені» випустила близько 700 старшин і кандидатів на старшин²².

У листопаді 1944 р. командир Воєнної округи-4 «Говерла» Микола Твердохліб (Грім) призначає Д. Вітовського комендантом Військово-польової жандармерії (ВПЖ) УПА на Станіславську (тепер Івано-Франківську) область. На керівника підрозділу ВПЖ покладалися організація роботи підлеглих, планування службової діяльності, контроль за діями підлеглих й застосування до них дисциплінарної практики, їх професійне навчання, підготовка звітних документів²³.

Зміюку охороняли 24 бійці. До його обов'язків входило керівництво територіальними провідниками ВПЖ і розслідування випадків дезертирства в УПА (до смертної

Д.-Я. Вітовський. Фото надав Ю. Юзич

²² Ільницький В. Функціонування старшинських і підстаршинських шкіл у ВО-4 «Говерля» (1943–1944). *Spheres of Culture*. Lublin, XIII, 2016. С. 387.

²³ Веденєєв Д. Військово-польова жандармерія – спеціальний орган Української повстанської армії. *Воєнна історія*. 2022. № 5–6. URL: http://warhistory.ukrlife.org/5_6_02_4.htm (дата звернення 12.01.2024).

кари в Станіславській області було засуджено близько 240 осіб, вирок по 14 з них Вітовський, за даними слідства, виконав особисто), арешт керівників УПА, що пішли на співпрацю з ворогом. Д. Вітовський з охороною вступали в бойові зіткнення з підрозділами Червоної армії в районі сіл Підсухи, Кропивник, Грабівка, Чорний Потік та ін.²⁴

Як згадував Я. Дубицький, у Д. Вітовського були дві собаки з кличками Гітлер і Сталін і він «був строгий, але дуже справедливий»²⁵. Так, для розгляду справи сотні «Месників», бійці якої грабували населення, не виконували наказів, зловживали алкоголем, за зиму не здійснили жодної акції у с. Козаківка (тепер у складі м. Болахів Івано-Франківської області), прибули З. Тершаковець (Федір), Д. Вітовський, М. Бобанич (Трясило) та інші. Командир Андрієнко прийняв рішення розстріляти командира сотні і кожного десятого та розформувати влітку 1945 р. сотню «Месників». Вирок виконали, сотню розформували, а стрільців, які залишилися, перевели в інші відділи. Військовий трибунал розглядав також справу командира сотні «Гайдамаки» (ТВ-23 «Магура») Володимира Верещинського (Ясьміна) через те, що той не zorganizував належний перехід лінії фронту, розпустив бійців із сотні по місцях проживання та не зміг їх zorganizувати знову²⁶.

П'ятого травня 1945 р. за вказівкою командира військової округи «Говерла» Грома Вітовський арештував жінку командира куреня Летуна – Зірку за те, що остання була арештована НКВС і потім звільнена, а також Летуна, сотенних Грабелка, Бистрого, загалом

²⁴ ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67449, арк. 16.

²⁵ Дубицький Я. Гурток «Чота крилатих»... С. 59.

²⁶ Ільницький В. Функціонування військово-польової жандармерії у Воєнній окрузі 4 «Говерля» (1944–1945). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: «Історія»*. Вінниця. 2016. 24. С. 96–97.

14 осіб. Потім за вказівкою крайового референта СБ Карпатського крайового проводу ОУН Митаря вони були розстріляні²⁷.

Д. Вітовський був автором дисциплінарного статуту УПА зі 119 статей, яким передбачалися такі ступені покарання: попередження, переведення винного в інший відділ, арешт та суд, а за особливо тяжкі порушення – розстріл²⁸. У травні 1945 р. функції Військово-польової жандармерії було передано Службі безпеки ОУН, у зв'язку з чим його призначають командиром Тактичного відтинка (ТВ)-24 «Маківка». Відповідно Д.-Я. Вітовський виконував і обов'язки військового референта Дрогобицького окружного проводу ОУН²⁹.

До складу відтинка входили сотні на території Дрогобицької області, за показами самого Д. Вітовського, загальною чисельністю 1188 осіб³⁰. За даними Ю. Мельнича, навесні 1945 р. до складу ТВ-24 «Маківка» входили: сотня «Явора», командир Іван Паньків-Явір; сотня «Вовки», командир Степан Гнатів-Кармелюк; сотня «Месники», командир Муха (розпущена влітку 1945); сотня «Соколи», командир невідомий; сотня «Булава», командир Володимир Гошко-Мирон; сотня «Бродича», командир Микола Лаврик-Бродич; сотня «Буй-Тура», командир Дмитро Суслинець-Буй-Тур; сотня «Крилаті», командир Вікторія (розбита 01.1945); сотня «Євгена», командир Михайло Гуштак-Євген (розбита у період весни – літа 1945)³¹.

²⁷ ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67449, арк. 15.

²⁸ Там само. Арк. 82.

²⁹ Ільницький В. Кадрове наповнення Дрогобицького окружного проводу ОУН (1945–1952 рр.). *Український історичний збірник*. 2012. № 15. С. 189.

³⁰ ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67449, арк. 15–16.

³¹ Мельничок Ю. До питання структури тактичного відтинку 24 «Маківка» (1944–1946). *Skhidnoievropeiskiyi istorychnyi visnyk*. 2018. Спецвип. 3. С. 82.

Практичні завдання відділів і підвідділів ТВ-24 «Маківка» Д. Вітовський визначав такі: напади на військові об'єкти, склади, сільські ради і знищення документів, знищення співробітників органів НКВС–НКДБ та їх агентури, винищувальних батальйонів, ліквідація прибічників радянської адміністрації, вбивство офіційних працівників цих органів, здобуття у боях і нападах озброєння, продуктів харчування та одягу, перешкоджання виконанню заходів радянської адміністрації по селах. У місцях, де розташовувалися прикордонні застави, рекомендувалося здійснювати напади на окремі пости і ширити серед них паніку. Водночас він категорично забороняв знищувати медичні та ветеринарні пункти. Д. Вітовський вважав, що ці об'єкти важливі для самого населення, та й діяльність цих установ не завдавала шкоди українському визвольному руху. Повстанцям Зміюка рекомендував посилено навчатися військової справи, оскільки УПА потребувала вишколених кадрів, та й кожен потенційно міг бути призначений на командну посаду.

У середині листопада 1945 р. Зміюка дещо конкретизував завдання підвідділам, дав їм спеціальні завдання диверсійно-терористичного характеру: 1) знищувати потяги, залізничні колії та мости; 2) знищувати усі засоби зв'язку, навіть телеграфні стовпи та проводи. Завданням УПА Зміюка визначав не тільки ведення збройної партизанської боротьби, а й поширення політичного впливу ОУН і УПА як у Західній Україні, так і за її межами. Визначалося, що одним з головних напрямів праці стає пропагандистська робота з мешканцями східних областей України, через яких необхідно було розвивати політичну, організаційну і пропагандистську роботу на сході України. Першочергово рекомендувалося поширювати свій вплив на інтелігенцію, а для цього у будь-який спосіб допомагати їй, зокрема матеріально. Д. Вітовський особливо наголошував на роботі із сільськими вчителями. Активну роботу

необхідно було проводити і серед демобілізованих червоноармійців та репатріантів³².

П. Содоль характеризує Д. Вітовського як «енергійного, бойового командира»³³. За вказівкою Андрієнка лише в липні 1945 р. сотня «Журавлі» в районі Майданського лісу знищила 34 червоноармійці, сотня Мирона в с. Скорodne Нижньо-Устрицького району – 16 червоноармійців, сотня Сокола з куреня Прута напала на спиртовий завод у Самбірському районі, було знищено 23 авто ворога. Особливо активізувалися сотні відтинка з метою зриву виборів до Верховної Ради СРСР 10 лютого 1946 р. і обстрілювали районні центри Дрогобицької області³⁴.

Сприяв Андрієнко формуванню культу Героїв. Під час Зелених свят 1945 р. біля могил полеглих у боях з німцями 1943–1944 рр. повстанців відбулося відзначення загиблих. Свято відкрив сам Д. Вітовський. Він закликав вшанувати загиблих героїв однохвилинною мовчанкою, а після того виголосив коротку промову³⁵.

З липня 1945 р. Д. Вітовський був командиром Словацького рейду, завданням якого було провести пропагандистську роботу в Чехословаччині та налагодити співпрацю із місцевим антикомуністичним підпіллям. Як зауважують словацькі дослідники М. Шмігель і М. Сирний, «від початку підготовки рейду до його закінчення пріоритет віддавався створенню найпозитивнішого

³² Нечепуренко А. Олександр Голяк (1915–1946): життєвий та бойовий шлях (за матеріалами архівно-кримінальної справи). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія «Історія». 2022. 11/53. С. 278–279.

³³ Содоль П. *Українська Повстанча Армія, 1943–49: довідник другий*. Нью-Йорк: Пролог, 1995. С. 16–17.

³⁴ ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67449, арк. 17, 83.

³⁵ *Літопис УПА. Група УПА «Говерля»*. Книга друга: Спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру / упорядн. П. Содоль. Торонто: Літопис УПА. 1992. Т. 19. С. 114.

образу українського націоналіста в словацькому суспільстві»³⁶.

На досвідченості і авторитетності Д. Вітовського наголосив І. Ільницький, вказуючи, що саме йому доручили організувати і здійснити рейд УПА в Словаччину в 1945 р.³⁷. До рейду залучили із ТВ-24 сотню «Булаву» (командир Володимир Гошко-Мирон), з ТВ-22 «Чорний ліс» – курінь «Підкарпатський» (командир Павло Вацик-Прут), до складу якого входили сотні «Змії» (Микола Корж-Сокіл), «Заведії» (Буря). Підготовка до рейду розпочалася на Самбірщині, включала проходження місячного вишколу, де особливий акцент ставився на політвиховних заняттях, щоб підготувати не тільки військовика, а й пропагандиста³⁸.

25 липня 1945 р. о 22 годині на Самбірщині відбулася нарада всіх командирів об'єднаного відділу. Андрієнко, який прибув напередодні зі своїм штабом і охоронним загоном, подав кожному відділові напрямок маршу і збірні місця на випадок розбиття відділів. Оскільки до лінії Керзона було досить далеко і територія була наповнена більшовицькими військами, відділи мусили посуватися підвідділами, щоб пізніше, на Лемківщині, знову з'єднатися в одне ціле і прямувати до словацького кордону³⁹.

Як згадував у споминах старший вистовий Іван Богуславський (Співак), до куреня «Підкарпатський» в лісі

³⁶ Šmigel M., Syrný M. «Rázne a prísne proti banderovcom...» Bezpenostné a politicko-spoločenské aspekty prienikov oddielov Ukrajinskej povstaleckej armády na území Československa v rokoch 1945–1947. *Acta Historica Neosoliensia*, 2019. 22/2. 26.

³⁷ Ільницький В. До питання рейдів відділів УПА ВО-4 «Говерля» (1944–1949). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. 14. С. 33.

³⁸ Адамович С. Пропагандистський рейд УПА в Словаччину в 1945 р. *Галичина*. 2023. № 36. С. 96.

³⁹ Пропагандивний рейд. Відділи Н-того відтинку УПА на Словаччині (1946). *До зброї*. 1 (01.04.1946). С. 33.

між селами Сприня і Недільна долучився Андрієнко. Командир Прут зробив збірку відділу і склав звіт Д. Вітовському. У промові Андрієнко сказав: «ми підемо рейдом на Закерзоння, а може, навіть далі»⁴⁰). Григорій Костюк (Незломний) залишив спогад про сприйняття Зміюки стрільцями: «Сам командир Зміюка (Андрієнко) був високої постави... Він умів гарно говорити, добре виконувати канцелярські справи, а в боях передавав ініціативу своїм підлеглим старшинам УПА»⁴¹. Сотня Зміюки була чисельно меншою від куреня «Підкарпатського», але обмундирування мала краще і не була така виснажена походом. Вітовський запросив бійців куреня до себе і пригостив «своїм гуляшем», що теж показує з кращої сторони командирські якості Андрієнка⁴².

Курінь Прута вирушив у рейд уже вночі 25 липня, а Андрієнко з рештою відділів – 29 липня 1945 р. За три дні перейшли повіти Самбірський, Старосамбірський та Устрицький. Другого серпня повстанці вступили в бій з підрозділами дивізії внутрішніх військ більшовиків біля с. Скородно, в якому загинуло троє бійців і один був важко поранений, але змогли прорватися через кордон⁴³.

Третього серпня 1945 р. всі повстанські відділи знову зібралися в лісі під с. Лопінкою у гміні Тісна на Лемківщині, де відбувся останній дводенний відпочинок⁴⁴. Після того відділи з командиром Андрієнком двічі вступали в бій з польськими збройними підрозділами. Д. Вітовський також намагався налагодити стосунки з польськими антикомуністичними підпільниками шляхом перемовин з одним із їх очільників на псевдо Ролек⁴⁵. Так, загони УПА мали бій

⁴⁰ *Літопис УПА. Група УПА «Говерля»*. Книга друга. С. 91.

⁴¹ Там само. С. 113.

⁴² Там само.

⁴³ Пропагандивний рейд... С. 33.

⁴⁴ Там само.

⁴⁵ ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67449, арк. 83–85.

з польськими загонами Війська Польського та Уряду безпеки Польської у с. Прибишів. У бою загинуло 18 поляків, натомість 27 убитих і 20 поранених бійців було в УПА у пізнішому бою під Одреховою⁴⁶.

22 серпня відбулася остання перед відходом у Словаччину нарада командирів відділів у с. Поляна Суровична. Командир Андрієнко «ще раз точно оговорив рейд в Словаччину»⁴⁷. Тієї ж ночі близько 500 вояків УПА без жодного пострілу перетнули польсько-словацький кордон⁴⁸. За словами згадуваного Співака, «щораз то дальше від кордону люди ставилися щораз то прихильніше до нас. Рейдували ми по районах Меджилабірці і Стропків. Командир Андрієнко ходив з двома роями аж у Пряшівщину і, як ми опісля довідалися, мав там нав'язати якісь переговори з проводом, який тоді мав перебувати в Словаччині»⁴⁹.

Д. Вітовський особливо наголошував, щоб стрільці не вступали в бойові зіткнення зі словацькими військовими підрозділами, окрім якби на УПА нападали відділи радянських спецслужб⁵⁰. Загалом за час рейду не відбулося значних боїв між загонами чехословацької армії та вояками УПА. Всі повстанські звіти з першого словацького рейду підкреслюють надзвичайно приязне і дружнє ставлення словаків до стрільців УПА. Характерне воно було навіть для деяких працівників органів державної безпеки⁵¹. Як писав В. Чижевський, «багато членів Комуністичної партії виписувалися з партії та віддавали партійні легітимації, як рівно ж багато комуністів, голів сіл чи народних рад (виборів) зрікалося своїх постів»⁵². Щодо підтримки упівців

⁴⁶ *Літопис УПА. Група УПА «Говерля»*. Книга друга... С. 91–92.

⁴⁷ Пропагандивний рейд... С. 33.

⁴⁸ В'ятрович В. Рейди УПА теренами Чехословаччини... С. 64, 66.

⁴⁹ *Літопис УПА. Група УПА «Говерля»* Книга друга... С. 92–93.

⁵⁰ Пропагандивний рейд... С. 35.

⁵¹ В'ятрович В. Рейди УПА теренами Чехословаччини... С. 69, 74.

⁵² Чижевський В. *Організація військової праці ОУН*. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2019. 143. С. 125.

місцевим населенням, то чехословацькі комуністи звинувачували внутрішньополітичних опонентів – некомуністичні партії, особливо Словацьку демократичну партію, а також Греко-католицьку церкву⁵³.

До сіл рейдуючі входили ввечері. Насамперед займали місцеву поліцейську станицю, її членів затримували та запевняли, що український відділ не буде застосовувати насилля, йому заборонено кривдити місцеве населення. У станицях читали пропагандистські лекції, в яких викладали свої цілі і причини боротьби. Потім у селі збирали населення, і під час зборів політичний працівник УПА пропагував діяльність українських партизанів. Інші члени відділу ходили по хатах і проводили індивідуальні бесіди. Одночасно шукали нічліг з можливістю приготування їжі та забезпечення харчами. У нічну годину або на світанку відділ УПА залишав село⁵⁴.

Відзначмо, що вже у першому ж селі на словацькій стороні повстанцям вдалося отримати підтримку місцевих мешканців під час спільної молитви: «...коли селяни почули «Отче наш»..., то не знали, що з ними діється. Тоді щойно побачили, що ми не жодні бандити»⁵⁵. Повстанці розповсюджували листівки словацькою мовою і залучили значну кількість добровольців, які виявили бажання вступити до збройних сил УПА.

Словацька газета «Демократ» у номері від 20 вересня 1945 р. писала: «Останніми тижнями з'явилися у північно-східній частині Словаччини озброєні групи... До цього часу не було випадків, щоб ці групи допускали

⁵³ Drozd R., Smigel M. The extinction of the Ukrainian culture of the Polish-Ukrainian-Slovak borderland and the image of the «Ukrainian Banderite» in Polish and Czechoslovak literature, journalism and cinematography, mid 1940s–1980s. *Muzeologia a kulturne dedicstvo-museology and cultural heritage*. 2020. 8 (2). 104–105.

⁵⁴ Літопис Української Повстанської Армії. Т. 48: УПА в світі словацьких та чеських документів (1945–1948). Книга перша... С. 17.

⁵⁵ Пропагандивний рейд... С. 34.

наси́льство над життям чи майном громадян»⁵⁶. Відзначимо, що спроби комуністичної історіографії звинуватити повстанців у розправах над цивільними і євреями сьогодні спростовані словацьким дослідником М. Шмігелем⁵⁷.

28 серпня в с. Діяпаловце Стропківської округи Андрієнко після отримання депеші з України провів поділ рейдувочого відділу. Частина його на чолі із самим Вітовським відійшла через Закарпаття в Галичину, інша частина під командуванням П. Вацика-Прута повернулася на Лемківщину, де була вже 10 вересня. Решту вояків, які продовжили рейд по Словаччині, очолив В. Гошко-Мирон, разом із ним залишилося ще кілька членів штабу ТВ «Маківка»⁵⁸.

І тільки 11 вересня 1945 р. була розпочата воєнна операція чехословацькою армією у співпраці з радянськими військами для чистки простору Північно-Східної Словаччини від відділів УПА. Почалась вона із запізненням, оскільки у тому ж часі (10–11 вересня 1945 р.) дві з трьох рейдувочих сотень УПА, включно з командиром акції Андрієнком, відійшли з території Словаччини⁵⁹. У самій Словаччині було зафіксовано лише поодинокі випадки бойових зіткнень, наприклад, в час, коли упівці захопили невелику групу чехословацьких солдат, яких, зрештою, через декілька годин відпустили.

У третій декаді вересня 1945 р. відділ В. Гошка-Мирона переслідували чехословацькі війська, але без особливого натиску. 24 вересня 1945 р. він перейшов на Лемківщину і,

⁵⁶ Мірчук П. *Українська Повстанська Армія. 1942–1952. Документи і матеріали*. Львів, 1991. С. 111.

⁵⁷ Šmigel M. Kolbasovská masakra. Záhľadné vraždy komunistov a Židov na severovýchodnom Slovensku v roku 1945. *História: revue o dejinách spoločnosti*. 2008. roč. 8, č. 5, pp. 23–26.

⁵⁸ В'ятрович В. Рейди УПА теренами Чехословаччини... С. 69.

⁵⁹ Літопис Української Повстанської Армії. Т. 48: УПА в світлі словацьких та чеських документів (1945–1948). Книга перша... С. 22.

за різними даними, перейшов на територію України 20 жовтня 1945 р. або уже в грудні того ж року⁶⁰.

Після закінчення рейду по Чехословаччині командир ТВ-24 Андрієнко зі своїм штабом і чотою ВПЖ через Закарпаття повернувся на Стрийщину на місце постю (у штабі тоді рейдували політвиховник ТВ-24 Г. Дулин-Крук, Міршук-Клименко, Баран-Смок, італієць Гранді та інші)⁶¹. Наказом Головного військового штабу УПА ч. 3/45 Зміюці присвоїли ступінь поручника з датою старшинства 31.08.1945 р.⁶².

Зазначмо, що Українська греко-католицька церква розглядала можливість використання ресурсів Вітовського для передачі у Ватикан інформації про репресії радянського режиму щодо Церкви. Так, священник з Брошнева Ярослав Сояк готувався до переходу за кордон з інформацією про стан Церкви за допомогою Андрієнка⁶³.

У грудні 1945 р. Я. Сояк зустрівся в Станіславі у монастирі редемптористів з ігуменом монастиря о. Романом Бахталовським, який підготував доповідь французькою мовою про катастрофічний стан Греко-католицької церкви в Україні через репресії радянського режиму. У листі, зокрема, фіксувалися випадки переслідування Греко-католицької церкви радянськими спецслужбами, відзначалася діяльність Ініціативного комітету із возз'єднання ГКЦ з Російською православною церквою, висвячення нових єпископів тощо⁶⁴.

⁶⁰ Галів М. Бойовий шлях сотні УПА «Булава» (1943–1948). *Український визвольний рух*. 2007. № 11. С. 151.

⁶¹ Ільницький В. До питання рейдів відділів УПА ВО-4 «Говерля» (1944–1949). С. 33.

⁶² Мельничок Ю. Командний склад воєнного штабу ТВ-24 «Маківка» (1944–1949). *Skhidnoievropeiskiy istorychnyi visnyk*. 2018. Вип. 6. С. 184.

⁶³ ДАІФО, ф. Р-2157, оп. 1, спр. 7498 П. Т. 3. Арк. 246.

⁶⁴ Єгрешій О. Священник підпільної Греко-католицької Церкви Ярослав Сояк: спроба відтворення повсякдення шляхом кримінальної справи. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія «Історія». 2023. 12/54. С. 570.

Совяк запропонував, що він перейде кордон завдяки зв'язкам Вітовського і передасть звіт у Ватикан. З Вітовським Совяк неодноразово зустрічався у себе вдома у Брошневі⁶⁵.

У середині січня 1946 р. о. Я. Совяк зустрівся в Унівському монастирі з фактичним керівником УГКЦ архимандритом монахів Студійського уставу Климентом Шептицьким і розповів про підготовлений Бахталовським звіт і наміри перейти з ним кордон за підтримки Д. Вітовського. Для підтримки місії К. Шептицький написав рекомендаційний лист секретареві Конгрегації в справах Східних Церков Ежену Тіссерану⁶⁶. Однак у підсумку передати цей звіт у Ватикан не вдалося.

Відчутні втрати в боях з оперативно-військовими силами НКВС–НКДБ та нерівність бойових можливостей поряд із необхідністю специфічних дій зі збереження сил і зриву радянської призвели до вироблення нових підвалин тактики озброєного підпілля ОУН⁶⁷.

У грудні 1945 р. командир ВО-4 «Говерля» М. Твердохліб видав Зміюці наказ розформувати сотні на чоти по районах Дрогобицької області. Після цього всю роботу командирам тактичних відтинків, куренів і сотень доводилося узгоджувати з тереновими провідниками ОУН. Розміщення сотень під номерами від 470 до 478 Д. Вітовський здійснював з розрахунку на активність радянських карально-репресивних загонів, розміри районів, рельєф місцевості, лісистість⁶⁸. Для листування з сотнями свого відтинка Зміюка за вказівкою Грома розробив спеціальний шифр, що не дозволяло ворогу користуватися захопленою документацією⁶⁹.

⁶⁵ ДАІФО, ф. Р-2157, оп. 1, спр. 7498 П. Т. 3. Арк. 7, 94, 246.

⁶⁶ Там само. Арк. 77.

⁶⁷ Viedenieiev D., Seheda S. Provision of Secrecy in the Activities of Ukrainian Nationalist Underground Organizations in Western Ukraine (1945 – mid 1950's). *Storinky istoriyi. History Pages*. 2020. 51. С. 179.

⁶⁸ ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67449, арк. 46, 52–53.

⁶⁹ Там само. Арк. 46–51.

№ п/п	Знак і шифрування	Текст	Дата нар.	Місце нар.	Свійство і орієнтація
1.	БЗБАБ4Б4Б6А8 А2А8А2Б5Б4Б3Б8- -А3Б6	Бґи-Пур	квіт. 1905	Б6А2А6- Б2Б3Б2- -Б7Б4- А6Б3АМ	знак, 473
2.	А1Б2Б3Б4Б5Б6Б7	Каліка			знак, 473
3.	А4Б6А8А2Б5Б2- -Б7 Б8Б3А8Б6А8Б7- -Б4Б5	Біле	1918,	А2Б4, А2Б2А1- -79Б6	знак, 473 -знак, 473 -знак, 473
4.	А1Б6А8А2Б5Б2Б7 -Б6Б8А1Б3А2Б63 -Б4А7	Сирець	1926,	А849Б62 А3Б6	знак, 473 свійство
5.		Жирна			знак, 473 свійство
	Знак і шифрування	Текст			
	1	ареште			
	9. XII. 46.	Виділі			

Зразки спеціального шифру Андрієнка з матеріалів Галузевого державного архіву Служби безпеки України

		<u>Шифр</u>			
а	б	а	б	1	2
в	г	в	г	3	4
д	е	д	е	5	6
ж	з	ж	з	7	8
и	й	и	й	9	10
к	л	к	л	11	12
м	н	м	н	13	14
о	п	о	п	15	16
р	с	р	с	17	18
т	у	т	у	19	20
ф	х	ф	х	21	22
ц	ч	ц	ч	23	24
ш	щ	ш	щ	25	26
ы	ь	ы	ь	27	28
э	ю	э	ю	29	30
я		я		31	32
				33	34
				35	36
				37	38
				39	40
				41	42
				43	44
				45	46
				47	48
				49	50
				51	52
				53	54
				55	56
				57	58
				59	60
				61	62
				63	64
				65	66
				67	68
				69	70
				71	72
				73	74
				75	76
				77	78
				79	80
				81	82
				83	84
				85	86
				87	88
				89	90
				91	92
				93	94
				95	96
				97	98
				99	100

Відомості про розробку
 Битва на Дніпрі
 9.10.46 г.

Зразки спеціального шифру Андрієнка з матеріалів
 Галузевого державного архіву Служби безпеки України

*Фото Д.-Я. Вітовського
з публікації у виданні
«Крила України»*

21 січня 1946 р. військово-чекістські загони напали на криївку Зміюки, але той за день був попереджений двома бійцями винищувального батальйону і перейшов до іншого схрону. Однак 19 (26) березня 1946 р. неподалік с. Кам'янка Сколівського району на Львівщині Д. Вітовський із групою своїх охоронців таки потрапив у засідку групи 215 стрілецького полку внутрішніх військ під командуванням майора Макарова. Один з охоронців, як говорив сам Д. Вітовський, виявився зрадником і вивів каральну групу до місця зимівлі, натомість Л. Шанковський на підставі якихось даних стверджував, що

зрадником був один із закордонних кур'єрів⁷⁰.

На той момент Андрієнко з 12 охоронцями, окружний провідник Служби безпеки (псевдо Чорний) з охороною у 14 чоловік, окружний організаційний (псевдо Аркадій) з двома людьми і станичний господарчий ОУН с. Кам'янка перебували в зимових схронах. Повстанці пробилися з оточення і намагалися відірватися від чекістів. 21 (28) березня 1946 р. вони знову натрапили на ворога. У бою вісім

⁷⁰ Шанковський Л. УПА на Стрийщині / ред. І. Пеленська, К. Баб'як. *Стрийщина: історико-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болехівщини, Долинщини, Рожнітівщини, Журавенщини, Жидачівщини і Миколаївщини* (в 3 т. Т. 1). Нью-Йорк: Ком. Стрийщини, 1990. С. 210.

повстанців загинули, їх командир, потрапивши у безвихідь, вистрелив собі у скроню з бельгійського пістолета⁷¹. У полоненого виявили автомат марки «пістолет-кулемет Судаєва», чотири карти, листування з діячами УПА та штабом УПА «Магура»⁷². А. Русначенко стверджував, що захоплення Зміюки стало результатом роботи особливої спецгрупи, до якої входили переверовані повстанці⁷³.

Після того важкопораненому Д. Вітовському надавали медичну допомогу у в'язничній лікарні м. Станіслава. Під час лікування військовий діяч зробив невдалу спробу задушити себе⁷⁴. Росіяни сподівались отримати від нього цінну інформацію, тому лікарі врятували йому життя. 25 червня 1946 р. згідно з розпорядженням міністра внутрішніх справ УРСР генерал-лейтенанта Строкача поранений в'язень був перевезений до Львівського управління внутрішніх справ, і зразу розпочалися його допити. Кримінальна справа подає словесний опис арештованого: зріст високий (171–180 см), фігура худорлява, тонка, плечі опущені, шия тонка, біляве волосся, сірі очі, овальне лице, високий лоб, дуговидні широкі брови, великий тонкий ніс, малий рот, губи тонкі, скошене підборіддя, малі вуха⁷⁵.

Третього липня 1946 р. було виписано постанову на арешт Д. Вітовського, і він мав утримуватися у в'язниці № 1 м. Львова. Постановою від 4 липня 1946 р. його знову етапують до м. Станіслава, а 9 серпня вивозять до м. Києва⁷⁶.

⁷¹ У діаспорних працях фігурувало, що Д. Вітовський був отруєний газом у кріівці і потрапив у полон (Содоль П. *Українська Повстанча Армія, 1943–49...* С. 11).

⁷² ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67449, арк. 4, 7, 22, 42–43.⁷³ Русначенко А. *Народ збурений: національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках*. Київ: Пульсари, 2002. С. 292.

⁷⁴ Содоль П. *Українська Повстанча Армія, 1943–49: довідник другий*. Нью-Йорк: Пролог, 1995. С. 16–17.

⁷⁵ ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67449, арк. 6.

⁷⁶ Там само. Арк. 3, 23, 40.

Вітовський Дмитро

Підпис Дмитра Вітовського на сторінках радянської кримінальної справи з матеріалів Галузевого державного архіву Служби безпеки України

Такі переміщення арештованого можна пояснити важливістю його для радянських карально-репресивних органів. Слідство тривало з 25 червня по 16 грудня 1946 р. В обвинувальному висновку від 25 грудня 1946 р. першим пунктом звинувачення Вітовського значилося: «зрадив Батьківщині, вступив в ОУН, яка ставила собі за мету відірвання України зі складу СРСР і створення самостійної України»⁷⁷.

Водночас радянські карально-репресивні органи розповсюджували листівки, що Андрієнко нібито визнав свою провину, покаявся, закликав учасників підпілля зголоситися «з повинною»⁷⁸. Так, у листопаді 1946 р. міністр внутрішніх справ УРСР Т. Строкач видав наказ, який розповсюджувався у вигляді листівки і в якому в черговий раз повстанцям було запропоновано здатися. Одним із аргументів було те, що «верховодам банд так званого «УПА» – «Рудому», «Очерету», «Зміюці (сину Вітовського Д.)» і багатьом іншим, що осудили зрадницьку антинародну діяльність українсько-німецьких націоналістів і свою бандитську роботу, збережено життя і надана можливість повернутися до праці»⁷⁹.

⁷⁷ Там само. Арк. 71.

⁷⁸ Горинь В. *Вітовський Ярослав Дмитрович*. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Vitovskyj_Y (дата звернення 12.01.2024).

⁷⁹ «Рудий» у полоні. Як чекісти намагались використати командира УПА до і після смерті. URL: https://www.istpravda.com.ua/articles/2017/12/15/151803/view_print/ (дата звернення 15.01.2024).

НАКАЗ

Міністра Внутрішніх Справ Української Радянської Соціалістичної Республіки
10 листопада 1946 р. м. Київ.

В 1945 році в своїх зверненнях до населення західних областей Української РСР—Президія Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки, Рада Народних Комісарів УРСР і Центральний Комітет Комуністичної Партії (більшовиків) України дали можливість решткам українсько-німецьких націоналістичних банд порвати з своєю злочинною діяльністю, з'явитися з повинною в органи Радянської Влади, зайнятися чесною працею і дам самим спокуювати свою вину і злочин перед радянським народом.

В зв'язку з тим, що за останній час посилилися групові і одиночні явки бандитів з повинною, —

НАКАЗУЮ:

1. Начальникам обласних управлінь і районних відділів Міністерства Внутрішніх Справ Української РСР, командирам внутрішніх, прикордонних і залізничних військ МВС — всіх тих, що добровільно з'явилися до органів Радянської Влади, — учасників банд українсько-німецьких націоналістів, як рядових так і верховодів, учасників „ОУН“, в тому числі і „провідників“, до відповідальності не притягати, вважати їх амністованими і направляти до місця постійного мешкання, а тих осіб, що з'явилися з повинною, які ухилилися від призову до Радянської Армії, направляти до військоматів.

2. Всіх учасників банд українсько-німецьких націоналістів, які будуть залишатися на нелегальному становищі і займатися бандитизмом — розглядати, як ворогів радянського народу, зрадників Батьківщини.

3. Начальникам обласних управлінь і районних відділів МВС, командирам внутрішніх, прикордонних і залізничних військ, біцям вивіщувальних ба-

тальйонів до осіб, що залишаться в бандах чи в підільних організаціях, вжити самих рішучих і суворих заходів до їх затримання, арешту і віддачі до суду, а якщо вони будуть чинити збройний опір при затриманні, — фізично знищувати.

4. Громадян з числа місцевого населення, що переховують бандитів, надають їм матеріальну підтримку і тим самим сприяють вчиненню бандитських злочинів, заарештовувати і притягати до кримінальної відповідальності.

5. За останній час в обласні управління і районні відділи МВС від бандитів, що переховуються, надходять листи і усні запита через рідню про те, чи буде гарантована їм воля після їх явки з повинною і чи не будуть вони заарештовані, як запевняють їх деякі бандитські верховоди і „провідники“ —

РОЗ'ЯСНЮЮ:

Ні один з учасників ОУНівських бандитських груп, в тому числі і верховодів, що з'явилися з повинною, не заарештовуються і не будуть заарештовуватися, якщо вони порвали зв'язок з бандитизмом і надалі не будуть займатися злочинною діяльністю проти Радянської Влади.

Навіть таким бувшим бандитським верховодам, як членом так званого „центрального проводу ОУН“: „Сергію“, „Дорощу“, „Вировому“; працівникам цього проводу: „Арсену“, „Довбні“; членам крайових проводів: „Верещаку“, „Варці“; верховодам банд так званого „УПА“: „Рудому“, „Очерету“, „Зміюці“ (сину Вітовського Д.) і багатьом іншим, що осудили зрадницьку антинародну діяльність українсько-німецьких націоналістів і своєю бандитською роботою, збережене життя і надана можливість повернутися до праці.

Міністр Внутрішніх Справ Української РСР
Генерал-лейтенант Т. СТРОБАЧ.

Наказ міністра ВС УРСР Т. Строчака від 10.11.1945 р.
із закликом до українських повстанців припинити опір,
який дискредитував Д.-Я. Вітовського

У кримінальній справі Д. Вітовського є список з 36 осіб, про яких Зміюка розповів як про учасників руху опору, але залишається відкритим питання, наскільки вони на той момент були досяжними і потрібними радянським спецслужбам⁸⁰.

П'ятого лютого 1947 р. під час судового засідання повстанець заявив: «Ціль наша і завдання: безкомпромісна боротьба з органами держбезпеки СРСР. В обвинувальному висновку неправильно вказано, що ми боролися проти Червоної армії. Головна наша ціль – відірвати Україну від СРСР і створити самостійну державу»⁸¹. Отже, з перспективи норм міжнародного гуманітарного права Д. Вітовський наголосив на постулаті про право будь-якої нації на самовизначення і власну державність і тим легітимізував український національно-визвольний рух⁸².

У своєму виступі Зміюка також наголосив: «був жорсткий і вимагав беззаперечного виконання всіх моїх наказів»⁸³. У підсумку військовий трибунал Київського гарнізону 4 лютого 1947 р. виніс вирок: позбавити Д. Вітовського військового звання молодшого лейтенанта та на основі статей 54-1 «б», 54-11 засудити до вищої міри покарання – розстрілу з конфіскацією всього особистого майна. 14 березня 1947 р. військова колегія Верховного суду СРСР відхилила як необґрунтовану касаційну скаргу і залишила вирок чинним. 8 квітня 1947 р. голова військової колегії Верховного суду СРСР В. Ульріх наказав начальникові відділу «А» МДБ СРСР знайти і репресувати повнолітніх родичів Д. Вітовського (на щастя, їх не було знайдено), а щодо нього негайно виконати вирок. Однак

⁸⁰ ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67449, арк. 61–64.

⁸¹ Там само. Арк. 82.

⁸² Лисенко О., Пастушенко Т. Сучасний дискурс Другої світової війни крізь призму публікацій «Українського історичного журналу» останнього десятиліття. *Український історичний журнал*. 2017. № 6. С. 152.

⁸³ ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67449, арк. 82.

**Военная Коллегия
Верховного Суда
Союза ССР**

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО
отп. 49кз.

8 апреля 1947 г.

№ 2/5-1255
Москва, ул. 25 Октября, д. № 23
Тел. КВ-40-23

НАЧАЛЬНИКУ ОТДЕЛА "А" МГБ СССР

Копия: ГЛАВНОМУ ВОЕННОМУ ПРОКУРОРУ ВС СССР

— " — ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ВОЕННОГО ТРИБУНАЛА
КИЕВСКОГО ГАРНИЗОНА.

Приговор Военного Трибунала Киевского гарнизона от 4 февраля 1947 года в отношении осужденного по статьям 54-10 и 54-11 УК УССР к ВМН — ВИТОВСКОГО Дмитрия Дмитриевича — утвержден всеми инстанциями.

Прошу Вашего распоряжения об установлении местонахождения совершеннолетних членов семьи изменника Родины и их репрессировании.

Для сведения сообщаю, что сегодня мною дано указание Председателю Военного Трибунала Киевского гарнизона о немедленном исполнении вышеуказанного приговора.

ПРИЛОЖЕНИЕ: Для отдела "А" МГБ СССР — дело и копия определения ВК.
ГВН ВС СССР и ВТ Киевского гарнизона — копия определения ВК.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ВОЕННОЙ КОЛЛЕГИИ ВЕРХСУДА СССР
ГЕНЕРАЛ-ПОЛКОВНИК ЮСТИЦИИ

/В.УЛЬРИХ /

исп. Варфоломеев.
аб.

Усть

*60672
12/12*

Копія листа голови військової колегії Верховного суду СРСР
В. Ульріха з вказівкою до голови військового трибуналу
Київського гарнізону про негайне виконання вироку
щодо Д.-Я. Вітовського

даних про час виконання вироку в кримінальній справі не міститься⁸⁴, хоча дата його смерті – 29 квітня 1947 р. – у джерелах фігурує.

Зауважмо, що Л. Шанковський без вказування джерел інформації писав, що коли Д. Вітовський відмовився від співпраці з російськими каральними органами, його перевели до концтабору в селищі Потьма і повстанця там бачили хворим на легені військовополонені німці⁸⁵.

І прикро констатувати, що вже у незалежній Україні 8 квітня 1997 р. військовий прокурор генерал-майор юстиції О. Атаманюк відмовив у реабілітації репресованому українському діячеві, оскільки «він був активним членом організації, яка ставила собі за мету вести збройний опір органам Радянської влади на шкоду військовій моці СРСР, державній незалежності або недоторканості його території»⁸⁶.

Отже, доля Дмитра-Ярослава Вітовського була подібна до долі інших українців, що зазнавали тиску з боку окупаційного польського, радянського і нацистського режимів, але протягом свого життєвого шляху він залишився на національних державницьких позиціях. Незважаючи на виховання у сім'ї польського офіцера та навчання в радянській авіаційній школі, син Дмитра Вітовського під впливом «Пласту», Організації українських націоналістів та за сприяння митрополита Андрея Шептицького сформувався як український патріот та значною мірою доклався до створення і функціонування УПА. Разом з УПА діяч ефективно проявив себе на різних ділянках життєдіяльності підпільної армії. Він взяв участь у формуванні української офіцерської еліти в старшинській школі УПА «Олені», був організатором і керівником Військово-польової жандармерії, напрацьовував її статутні

⁸⁴ Там само. Арк. 87, 91–92.

⁸⁵ Шанковський Л. Назв. праця. С. 210.

⁸⁶ ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67449, арк. 97–98.

документи, забезпечував збереження дисциплінованості повстанських формувань.

Дмитро-Ярослав Вітовський добре відзначився як організатор першого пропагандистського рейду у Словаччину та в керівництві підрозділами Тактичного відтинка-24 «Маківка». Невдалі спроби покінчити своє життя самогубством під час затримання спецслужбами у березні 1946 р. та у в'язничній лікарні, матеріали кримінальної справи, а також винесений і виконаний радянським судом смертний вирок є свідченнями незламності його волі і спростовують поширювані радянськими спецслужбами версії про зраду повстанця.

Список використаних джерел і літератури

Adamovych S. Dmytro-Yaroslav Vitovsky (1919–1947) and His Role in the Struggle Against the Soviet Authority. *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk [East European Historical Bulletin]*. 2023. 26. 55–65.

Адамович С. Пропагандистський рейд УПА в Словаччину в 1945 р. *Галичина*. 2023. № 36. С. 95–100.

Viedienieev D., Sehedra S. Provision of Secrecy in the Activities of Ukrainian Nationalist Underground Organizations in Western Ukraine (1945 – mid 1950's). *Storinky istoryi. History Pages*. 2020. 51. С. 176–186.

Веденєєв Д. Військово-польова жандармерія – спеціальний орган Української повстанської армії. *Воєнна історія*. 2022. № 5-6. URL: http://warhistory.ukrlife.org/5_6_02_4.htm (дата звернення 12.01.2024).

В'ятрович В. Історія з грифом «Секретно»: Дмитро Вітовський, син Дмитра. Режим доступу: <https://tsn.ua/analitika/istoriya-z-grifom-sekretno-dmitro-vitovskiy-sin-dmitra.html> (дата звернення 12.01.2024).

В'ятрович В. Рейди УПА теренами Чехословаччини. Торонто; Львів: Літопис УПА. 2001. 208 с.

Гавришко М. І. Чоловіки, жінки і насильство в ОУН та УПА в 1940–1950 рр. *Український історичний журнал*. 2016. № 4. С. 89–107.

Галів М. Бойовий шлях сотні УПА «Булава» (1943–1948). *Український визвольний рух*. 2007. № 11. С. 138–166.

Галузевий державний архів Служби безпеки України, ф. 5, оп. 1, спр. 67449.

Горинь В. *Витовський Ярослав Дмитрович*. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Vitovskyj_Y (дата звернення 12.01.2024).

Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО), ф. 631, оп. 8, спр. 162.

ДАІФО, ф. 631, оп. 9, спр. 45.

ДАІФО, ф. Р-2157, оп. 1, спр. 7498 П. Т. 3.

Drozd R., Smigel M. The extinction of the Ukrainian culture of the Polish-Ukrainian-Slovak borderland and the image of the “Ukrainian Banderite” in Polish and Czechoslovak literature, journalism and cinematography, mid 1940s-1980s. *Muzeologia a kulturne dedicstvo-museology and cultural heritage*. 2020. 8 (2). 91–116.

Дубицький Я. Гурток «Чота крилатих». Пластовий табір Остодір. 1937–1938 рр. *Пластовий шлях*. 1996. 2. С. 58–59.

Егрешій О. Священник підпільної Греко-католицької Церкви Ярослав Сояк: спроба відтворення повсякдення шляхом кримінальної справи. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія «Історія». 2023. 12/54. С. 566–578.

Західно-українська народна республіка. 1918–1923. Уряди. Постаті/ Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича; гол. ред. Ярослав Ісаєвич; упоряд.: Микола Литвин, Іван Патер, Ігор Соляр. Львів. 2009. 350 с.

Ільницький В. До питання рейдів відділів УПА ВО-4 «Говерля» (1944–1949). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. 14. С. 28–38.

Ільницький В. Кадрове наповнення Дрогобицького окружного проводу ОУН (1945–1952 рр.). *Український історичний збірник*. 2012. № 15. С. 174–191.

Ільницький В., Пантюк М. Діяльність старшинської школи УПА імені полк. Є. Коновальця на Коломиїщині (із особистих зізнань Федора Стефановича – «Кропиви»). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2018. Вип. 6. С. 163–181.

Ільницький В. Функціонування військово-польової жандармерії у Воєнній окрузі 4 «Говерля» (1944–1945). *Наукові записки*

Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: «Історія». Вінниця. 2016. 24. С. 95–100.

Льницький В. Функціонування старшинських і підстаршинських шкіл у ВО-4 «Говерля» (1943–1944). *Spheres of Culture*. Lublin, XIII. 2016. С. 384–391.

Лисенко О., Пастушенко Т. Сучасний дискурс Другої світової війни крізь призму публікацій «Українського історичного журналу» останнього десятиліття. *Український історичний журнал*. 2017. №6. С. 140–162.

Літопис УПА. Група УПА «Говерля». Книга перша: Звіти та офіційні публікації / упорядн. Содоль П. Торонто: Літопис УПА, 1990. Т. 18. 322 с.

Літопис УПА. Група УПА «Говерля» Книга друга: Спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру / упорядн. П. Содоль. Торонто: Літопис УПА, 1992, Т. 19. 360 с.

Літопис УПА. Нова серія. Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944–1945. Упорядн. Кокін, С., Іщук О. Київ – Торонто: Літопис УПА. Т. 9. 2007. 911 с.

Літопис УПА. УПА в світлі словацьких та чеських документів (1945–1948). Книга перша: Рейди УПА в документах війська та апарату безпеки ЧСР (1945–1946) / упорядн. Шмігель М. Торонто; Львів: Літопис УПА, 2010. Т. 48. 866 с.

Мельничок Ю. Командний склад воєнного штабу ТВ 24 «Маківка» (1944–1949). *Skhidnoievropeiskiy istorychniy visnyk*. 2018. Вип. 6. С. 182–188.

Мельничок Ю. До питання структури тактичного відтинку 24 «Маківка» (1944–1946). *Skhidnoievropeiskiy istorychniy visnyk*. 2018. Спецвип. 3. С. 80–86.

Мірчук П. *Українська Повстанська Армія. 1942–1952. Документи і матеріали*. Львів, 1991. 447 с.

Нечепуренко А. Олександр Голяк (1915–1946): життєвий та бойовий шлях (за матеріалами архівно-кримінальної справи). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія «Історія». 2022. 11/53. 267–291.

Peters F. «De-Communisation» of Historical Culture in Ukraine. *Osteuropa*. 66 (3). 2016. 55–77.

Пониपाляк О. Старшинська школа УПА «імені Героя Крут Георгія Пипського – Олені I/Олені II» (березень – жовтень 1944 р.). *Етнічна історія народів Європи*. 2015. Вип. 46. С. 127–135.

Пропагандивний рейд. Відділи Н-того відтинку УПА на Словаччині (1946). *До зброї*. 1 (01.04.1946). С. 33–36.

Радянський льотчик, який став українським повстанцем. *Крила України*. 2015. 23–27 листопада. С. 13.

«Рудий» у полоні. Як чекісти намагались використати командира УПА до і після смерті. URL: https://www.istpravda.com.ua/articles/2017/12/15/151803/view_print/ (дата звернення 15.01.2024).

Русначенко А. *Народ збурений: національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках*. Київ: Пульсари, 2002. 518 с.

Сова А., Юзич Ю. *Мартиролог Українського Пласту*. Львів: Дизайн-студія «Папуга», 2015. 432 с.

Содоль П. *Українська Повстанча Армія, 1943–49: довідник другий*. Нью-Йорк: Пролог, 1995. 295 с.

Шаблій О. І., Котик А. І. Педагогічна діяльність професора Юрія Полянського. *Професор Юрій Полянський: від плакорів Поділля до засніжених Анд: матеріали Всеукраїнського онлайн-семінару, приуроченого 130-річчю з дня народження географа, геолога, археолога Полянського Юрія Івановича (27–28 травня 2022 р.)*. Тернопіль: Вектор, 2022. С. 4–32.

Чижевський В. *Організація військової праці ОУН*. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2019. 143 с.

Шанковський А. УПА на Стрийщині / ред. І. Пеленська, К. Баб'як. *Стрийщина: історико-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болехівщини, Долинщини, Рожнітівщини, Журавенщини, Жидачівщини і Миколаївщини* (в 3 т. Т. 1). Нью-Йорк: Ком. Стрийщини, 1990. С. 193–218.

⁵⁷ Smigel M. Kolbasovska masakra. Zahadne vrazdy komunistov a Zidov na severovychodnom Slovensku v roku 1945. *Historia: revue o dejinach spolocnosti*. 2008. roc. 8, c. 5, pp. 23–26.

Smigel M., Syrny M. «Razne a prisne proti banderovcom...» Bezpenostne a politicko-spolocenske aspekty prienikov oddielov Ukrajinskej povstaleckej armady na uzemie Ceskoslovenska v rokoch 1945–1947. *Acta Historica Neosoliensia*, 2019. 22/2. 24–45.

*Відкриття на м'ятника Дмитру Вітовському
в Броднів-Осаді Калуського району Івано-Франківської області.
Фото надав В. Борович – селитиний голова (2002–2010 рр.)*

